

Menemen Kubilay Anıtı'nın Açılışı

The Opening Of The Kubilay Monument

Selman Yaşar¹

Özet

Menemen Olayı, Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâplarına karşı gerçekleştirilmiş, gerici bir olaydır. Bu olay Türk Milletini derinden yaralamıştır. Bu olay sırasında öldürülen Mustafa Fehmi Kubilay adına olayın gerçekleştiği Menemen 'de bir anıt yapılmıştır. Gazeteci Yunus Nadi'nin girişimleriyle yapılan anıt Türk Milletinin de katkılarıyla tamamlanmış ve 26 Aralık 1934 tarihinde açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Menemen - Kubilay Anıtı - İzmir.

Abstract

Menemen event is a reactionary event which has been implemented to Republic and Atatürk's Principles and Revolutions. This event has deeply injured to Turkish Nation. It has been a monument on behalf of the Mustafa Fehmi Kubilay who has been killed over the event in Menemen where event's implemented. The monument whose enterprising of journalist Yunus Nadi has been completed also Turkish Nation and opened in 26 December 1934.

Key Words: Menemen - Kubilay Monument - İzmir.

Giriş

Menemen Olayı, Cumhuriyet idaresi ve Atatürk İlke ve İnkılâplarına karşı gerçekleştirilen gerici bir harekettir. Bu olay derviş Mehmet ve kendisine katılanlar tarafından 23 Aralık 1930 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu olay sırasında kazada yedeksubaylığını yapan ilkokul öğretmeni Mustafa Fehmi Kubilay bir manga askerle olayı bastırmaya çalışmıştır. Bu sırada Kubilay şehit edilmiş ve başı gövdesinden ayrılarak bir mızrağın ucuna takılmıştır. Bu olay sırasında Hasan ve Fehmi adlarında iki bekçi de şehit olmuştur. Olaya karışanlar daha sonra yakalanarak kurulan özel bir mahkemede ölüm cezasına çarptırılmışlardır.²

Menemen Olayı, Atatürk'ün çok partili hayata geçiş çalışmaları sırasında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın dağılma kararı almasından 35 gün sonra gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilânı ve yapılan inkılâplar eski düzeni savunan ve ilk fırsatta ona dönülmesini arzulayan çevreleri yeniden harekete geçirmiştir. Ancak düşüncelerini açıkça söyleyip ortaya çıkmak istemediklerinden gizli den gizliye hazırlanmaya koyulmuşlardır. Bunun

¹ Yrd. Doç. Dr; Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü – Şanlıurfa.

² Türkiye'nin 75 Yılı, Yayına Hazırlayanlar: Mürşit Balabanlılar, Şebnem Kandır, Mine Söğüt, Cengiz Erdinç, Tuğba Balıkcıoğlu, Hürğüç Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1998, s.49.

için de tarikatlar aracılığı ile taraftarlarını çoğaltıp vakti gelince eyleme geçmeyi düşünmüşlerdi.

1930 başlarında ülkede toplumsal, siyasal ve ekonomik nedenlerle sezilmeye başlanan sıkıntılar ve hele Serbest Parti'nin kuruluşu, bu gibilerin çabalarını daha da arttırmıştı. Laik Cumhuriyet konusunda başta belirlenen ilke birliğine karşın gittikçe sertleşen parti çekişmeleri ve belediye seçimleri, CHP'ne ve devrime karşı olan bazı kişi ve grupların SCF'na girmelerine ya da ona yandaş görünüp kendi düşünceleri doğrultusunda çalışmalarına olanak hazırlamıştı. Yeni parti toplantılarında hükümetin açıkça suçlanması, hatta zaman zaman dinin elden gittiğinden, kadınların yüzlerinin açıldığından, zorla şapka giyildiğinden söz edilmesi şeriat düzenine dönmek isteyenleri cesaretlendirmişti.

Hükümetin güçsüz görüldüğü bu ortam içinde, kendine taraftar bulup Mehdi olduğunu öne süren Giritli Derviş Mehmet de harekete geçmeye karar vermişti. Halifelüğün geri geldiğini, Cumhuriyet düzeninin sona erdiğini açıklamak için İzmir ya da Manisa gibi güvenlik güçlerinin hemen müdahale edebilecekleri büyük kentleri değil, o yıllarda 4000-5000 nüfuslu küçük bir kasaba olan Menemen'i seçmişti. Yunan işgalinde yakılıp yıkılan Menemen kasabası kendi yaralarını sarmaya çalışıyordu. Bir kısmı yeni gelen göçmenlerden oluşan halk, ekonomik sıkıntıların da etkisiyle son belediye seçimlerinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemiş ve onun adayına oy vermişti.

6 Aralık 1930'da harekete geçmeye karar veren Giritli Mehmet ve arkadaşları Şamdan Mehmet, Sütçü Mehmet ve Mehmet Emin, 2 silah edinerek yola çıkmışlardı. 23 Aralık sabahı erkenden Menemen'e gelen Giritli Derviş Mehmet ve adamları doğruca çarşı içindeki Müfü Camisine gitmişlerdi.³

Olay günü Menemen'de bulunan Anadolu gazetesi muhabiri şahit olduğu olayı şöyle anlatmıştır:

"Sabahleyin saat yedi buçukta evden çıktım. Hiçbir şeyden haberim yoktu. Çarşıya doğru ilerliyordum. Sokakta rastgeldiğim insanlarda garip bir hal hissediyordum. Önce bir anlam veremedim. Biraz daha ilerledim. Merkez Camii'nin önüne geldim. Burada beş on kişi bir araya gelmiş bazı şeyler konuşuyorlardı. Telaşlı bir halde idiler. Yanlarına yaklaşarak nedenini sorduğumda: "Biraz evvel camiye yedi kişi geldi. Mavzerleri vardı. Namazdan sonra cami içindeki "Lailaheillallah ve Inna Fetahneke" yazılı bir bayrağı aldılar. Mehdi Resulun geldiğini söylüyorlardı.

Bu haber üzerine derhal tahkikata giriştim. Camiye doğru ilerledim. Gördüğüm manzara beni hayretler içinde bırakmıştı. Bu adamlar buraya kadar nasıl gelmiş ve hükümetin yanındaki camide ne arıyorlardı? Ne yapmak niyetindeydiler?

Uzaktan bakıyordum. Cami müezzinine bazı şeyler söylüyorlardı. Müezzin bu silahlı adamların dediklerini kabul etmemiş olacak ki, yedi kişi onun etrafını aldı. Biri elindeki mavzer namlusuyla dürttü ve:

"Müezzin Efendi! Sen İslam değilsin galiba, Kelime-i Şehadet getir diye bağırdı. Bu sözler üzerine müezzin korktu. Hareketlerinden titremekte olduğunu anladım. Biraz daha sokuldum. Benim gibi daha birçok kimseler oraya gelmişlerdi. Mehdi Resul olduğunu söyleyen bu yedi kişiye ve onların ne yaptıklarına bakıyorlardı.

³ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995, s.310-312.

Yüzlerinde sakal vardı, fakat genç oldukları anlaşılıyordu. Sakallara karışan bıyıklar bu adamların çehresine korkunç bir şekil vermişti.

Silahlı adamlardan biri diğerlerine nazaran daha ihtiyardı. Aralarında Arapça konuşuyorlardı. Birisi çocuk denecek yaştaydı. Arapça konuşan bu yedi kişi hep bir ağızdan bağırmaya başladılar:

“Allahüekber, Allahüekber Lailaheillallah...”

Tekbir ve tehlil seslerine o civardaki halk koşuyordu, epey kalabalık olmuştu. Silahlı şahıslar ellerinde bayrakla camiden çıkarak sokaklardan geçmiş, hükümet önüne varmıştı. En ihtiyarları iki elini yukarı kaldırdı. Bir dua okuduktan sonra iki elle yüzünü sıvazladı.

“Ey ahali! Ben Mehdi Resulüm. Beni Peygamber gönderdi. Ortalık çok fena oldu, din kalmadı. Biz şeriatı tekrar kurmaya geldik. Arkamızda yetmiş bin kişi vardır” dedi.

Meydanda bir daire oluşturdular. Tam orta yere bayrağı diktiler. Sancak-ı Şerif'in çıktığını söyleyerek halkın kendilerine katılmalarını istediler. Derviş Mehmet, merakla toplanmış halka:

“Şeriat isteriz, şapka giyenler kâfir olur! diye bağırarak Kelime-i Şehadet getirmeye teşvik ediyordu. Silahlı yobazların başında keçe külâh ve poçular vardı. Bu sırada camii kapısındaki halk arasında kıpırdanmalar oldu. Genç bir zabıt halkı yararak ilerledi.

“Bu nasıl şey! Haydi buradan çekilin, işinize gidin” dedi; fakat sahte Mehdi Resul, genç zabite kâfir dininden çıkmasını ve sancağın altından geçmesini söyledi. Genç zabıt bu saçma hareketi yapamayacağını söyleyerek bunları alıp götürmek istedi. Silahlı yobazlardan biri atıldı. Sahte Mehdi Resulün emriyle genç zabitin üzerine yürüdü ve tabancasını çekti, ateşledi.

Zabitimiz yaralanmıştı. Yere düştü, oradaki halk dehşet içinde kalmıştı, bir kısmı kaçıyor. Vatan hainlerinden biri geldi yaralı zabitimizi bayrağın altına çekti. Orada bıçakla boğazından kesti. Başını gövdesinden ayırdı.

Sahte Mehdi Resul emretti:

“Kan içmek haramdır; fakat bunun kanını içmek helaldir” dedi. Haydutlar genç zabitin kanını içmeye başladılar. Bu hareket de bittikten sonra şehit zabitimizin başını bayrağın üzerine geçirdiler. Bu manzara vatan hainlerinin kana susamış olduklarını ve oraya kan dökmek fikriyle geldiklerini gösteriyordu.

Şehit edilen zabitimiz Kubilay Bey İzmir muallimlerinden olup mukaddes vazifesini ifa ediyordu. Hükümet derhal lazım gelen tedbiri aldı. Bir taraftan jandarmalarımız ve bekçiler olay yerine gelirken diğer taraftan Menemen civarındaki askeri kuvvetlerimize haber verildi.

Bir müddet sonra jandarma ve askerlerimiz camii yanına yaklaşmışlardı ki camii minaresinden silah sesi duyuldu. Halk dağıldı. Ben de çekildim. Sahte Mehdi:

“Korkmayın! Kendinizi sıkı tutun ben yanınızdayım. Mehdi Resul ölmez, bana kurşun işlemez” diye haykırdı. Şerirler camiin muhtelif yerlerine saklanırken müfreze kumandanının teslim ol ihtarına ateşle karşılık verildi. Çatışma dokuz buçukta başladı ve bir müddet devam etti.

Jandarmalar camiye girdiler. Kana susamış haydutlardan üçü ölmüş, birisi ağır yaralıydı. Vatan hainlerinden diğer üçü ortalıkta yoktu. Mehdi Resul olduğunu söyleyen de ölmüştü.

Her taraf arandı. Camii avlusunda birtakım yaralılar da vardı. Camide kalan ölü ve yaralı vatan hainlerinin üzerlerinde bir miktar esrar bulundu."⁴

Genç mahalle bekçileri Hasan ile Şevki, olay sırasında silah seslerini duyup, olaya müdahale etmek istemişlerdi. Bekçi Hasan hemen tabancasını çekip Derviş Mehmet'in adamlarından birini öldürmüştü ama kendisi ve arkadaşı Şevki de ayaklananlar tarafından öldürülmüştü.⁵

Bu olay sonrasında yapılan ilk araştırma ve sorgulamada hainlerin Manisa'dan hareket ettikleri ve köylere uğrayarak Menemen'e geldikleri anlaşılmıştır.

31 Aralık 1930 tarihli Bakanlar Kurulu'nda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 86. maddesi uyarınca Balıkesir, Manisa ve Menemen'de Sıkı Yönetim(İdare-i Örfiye) İlânı kararı alınmış, bu karar 01.01.1931 tarihinde TBMM'nde de onaylanmıştır. İdare-i Örfiye'nin ardından Menemen'de Divan-ı Harp(Askeri Mahkeme) kurulmuştur. Yapılan yargılamalar sonucunda da 40 kişiyi sorumsuzluğu nedeniyle salıvermiş, 27 sanığı suçsuz bularak beraat ettirmiş, 41 suçluyu çeşitli hapis cezalarına ve 36 suçluyu da ölüm cezasına çarptırmıştır. Ölüm cezasına çarptırılanlardan bazılarının yaşları dolayısıyla cezaları ağır hapse çevrilmiştir. 28 kişi suçlu bulunarak 3 Şubat 1931 tarihinde Menemen'in çeşitli yerlerinde asılarak idam edilmiştir.⁶

Bu olay tüm ülkede büyük bir tepkiyle karşılanmış, yaşlısından gencine herkes tarafından büyük bir nefretle kınanmıştır. Atatürk, Kubilay'ın şehit düşmesi üzerine 28 Aralık 1930 tarihinde orduya yazdığı başsağlığı mesajında şunları söylemiştir: "*Menemen'de yakınlarda meydana gelen gericilik girişimi sırasında yedek subay Kubilay Bey'in görevini yaparken öldürülmüş olmasından dolayı Cumhuriyet ordusuna başsağlığı dilerim. Kubilay Bey'in şehit edilmesinde gericilerin gösterdiği vahşilik karşısında Menemen'deki halktan bazılarının alkışla onaylamaları, bütün cumhuriyetçi ve vatanseverler için utanılacak bir olaydır. Vatani savunmak için yetiştirilen, içteki her politika ve ayrılığın dışında ve üstünde saygın bir konumda bulunan Türk subayının, gericiler karşısındaki yüksek görevinin yurttaşlar tarafından yalnız saygıyla karşılandığına kuşku yoktur.*

Menemen'de halktan bazılarının hataları bütün milletçe acıya sebep olmuştur. Saldırının acılığını tatmış bir kesime genç ve kahraman yedek subayın uğradığı saldırıyı, milletin bizzat Cumhuriyete karşı bir öldürme girişimi olarak kabul ettiği ve cüretkârlarla, destekçileri, ona göre takip edeceği kesindir. Hepimizin dikkati bu sorundaki görevlerimizin gereklerini duyarlılıkla ve gerektiği biçimde yerine getirmeye yöneliktir.

Büyük ordunun kahraman genç subayı ve Cumhuriyetin idealist öğretmenler topluluğunun değerli üyesi Kubilay'ın temiz kanı ile Cumhuriyet hayatını tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktır."⁷

Menemen'de Bir Anıt Yapma Fikrinin Ortaya Çıkması

Türk Milleti bu olayı ve kahraman Kubilay'ı unutmamıştır. Olay basında yer alınca Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi'nin Viyana'da eğitim gören oğlu Nadir Nadi,

⁴ Bahriye Acar, "İzmir Basınında Menemen Olayı" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 8, İzmir 1998, s.137-139.

⁵ Turan, *a.g.e.*, s.313.

⁶ Acar, *a.g.m.*, s.139.

⁷ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Yayınan Hazırlayanlar: Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s.608.

babasına bir mektup yazmış ve bu mektup Cumhuriyet gazetesinin 11 Mart 1933 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Nadir Nadi olay karşısında duyduğu infialî ifade etmenin yanı sıra Cumhuriyet gazetesinin girişimiyle buraya bir Kubilay Anıtı dikilmesini önermiştir.⁸ Nadir Nadi mektubunda bununla ilgili olarak babasına şunları yazmıştır:

“...Şu Cumhuriyet kurbanı Kubilây Bey namına Cumhuriyet gazetesi bir âbide yapmaya teşebbüs etse nasıl olur dersiniz?..Bir milletin medenî seviyesi ancak o milletin duyduğu heyecanların güzelliği ile ölçülür. Heyecan olmayan bir yerde hayatın ne manası var?..Fakat asıl maksat milleti uyandırmak, herhangi bir fikir hâdisesi karşısında ona heyecan duyabilecek bir kabiliyet vermektir. Önümüzdeki vaziyette Cumhuriyet millete pekâlâ pişvâ olabilir. Yapılacak iş şudur: Menemen’de zabitin öldürüldüğü yerde muhteşem bir âbide dikmek ve bu eserin vücuda gelebilmesi için bütün vatandaşları ve bilhassa Menemenlileri ve İzmirliileri iştirake davet etmek...Menemen’deki Kubilây âbidesi bittiği dakikadan itibaren, hatta çok daha evvel, âbidenin yapılması için verilecek olan ilk beş kuruştan itibaren milletin irfan ve heyecanını tenmiye etmeğe başlayan bir eser olacaktır.”⁹

Anıtın Yapılış Hazırlıkları

Yunus Nadi tarafından dile getirilen anıt fikri Ankara’da kabul görmüş ve Menemen’de Kubilay’ın hatırasına bir anıt dikme kararı alınmıştır. Anıtın yapılacağı haberi 11 Mart 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Menemen’de Kubilây Namına Cumhuriyet Abidesi Yapılacak” ve “Kubilay” başlığıyla yer almıştır. Bu haberlere göre Yunus Nadi’nin Ankara’da Hükümet nezdinde yaptığı girişim sonucunda anıtın yapılması amacıyla TBMM Başkanı Kazım Özalp başkanlığında bir komisyon kurulmuştur. Komisyonda Kütahya milletvekili Recep Bey, İş Bankası Müdürü Mahmut Celal Bey, İzmir milletvekili Vasıf Bey ve Muğla milletvekili Yunus Nadi Bey yer almıştır.¹⁰

Anıtın yapılması için İş Bankasında “Kubilay Abidesi” hesabı açılmıştır. Bu hesapta toplanan paraların yanı sıra, İstanbul Ticaret Odası bir toplantı yaparak, 50 kuruşluk, 1.5 liralık ve 10 liralık makbuzlar bastırarak esnaf, sanatkar ve vatandaşlardan bağış toplama kararı almıştır.

1933 yılının Ocak ayında anıt için gerekli paranın toplandığı düşünülerek anıtın yapımına başlanmıştır. Hükümet tarafından kurulan abide komisyonu, anıtın yapımıyla Cumhuriyet Halk Partisinin ilgilenmesini uygun bulmuştur. Parti, merkezden anıtın yapımını takip ederken, partinin İzmir ve Manisa teşkilâtına anıtın yapımının yakından takibi görevi vermiştir.

CHP İdare Heyeti, 11 Ocak 1933 tarihinde yaptığı bir toplantıyla anıtın olayın yıldönümüne yetiştirilmesine karar vermiştir. O zamana kadar toplanan para da 20.000 Liraya ulaşmıştır. Toplantıda ayrıca anıtın sanatçılardan alınacak fikirlerle projelendirilmesi düşünülmüştür.¹¹

19 Aralık tarihinde ulusal sanat eserleri çağrılarak aralarında yapılan yarışmada heykeltıraş Ratip Aşir Bey’in eseri birinci seçilmiştir.¹² 9 eser arasından seçilen¹³ abide için

⁸ Kıvanç Osma, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s.84.

⁹ “Menemen’de Kubilây Namına Cumhuriyet Abidesi Yapılacak” *Cumhuriyet*, 11 Mart 1931.

¹⁰ “Menemen’de Kubilây Namına Cumhuriyet Abidesi Yapılacak”, “Kubilay”, *Cumhuriyet*, 11 Mart 1931.

¹¹ Osma, *a.g.e.*, s.85.

¹² *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Dosya No:490.01, Yer No:1201.212.1

¹³ “Kubilây İçin Menemende Yapılacak Abidenin Projesi”, *Vakit*, 16 Haziran 1933.

Menemen'de hem demiryolu hem de karayollarını görebilen Ayyıldız Tepesi uygun görülmüştür.¹⁴

Anıtın Heykel Kısımının Yapımına Başlanması

Ratip Aşir, Kubilay anıtının heykel kısmının ilk çalışmalarına 1929'dan itibaren görev yapmaya başladığı Edirne Öğretmen Okulunda başlamıştır. Resim öğretmeni olarak görev yaptığı okulun lojmanının altındaki mekânı atölye olarak kullanmıştır.¹⁵

1925 yılında Paris'e gönderilen ilk gençler kafilesinin tek heykeltıraşı olan Ratip Aşir, Almanya'da Blecker ile çalışmış ve Fransa'da Bourdelle'nin atölyesine devam etmiştir. Kubilay abidesi ile en güzel eserlerinden birini vermiştir.¹⁶

1937 yılında yayınlanan Türk heykeltıraşları adlı eserde Ratip Aşir ve eseri Kubilay anıtıyla ilgili olarak şunlar söylenmektedir:

"Kendisinden çok fazla eser beklenebilecek derecede bir kudret ve bilgi taşıyan Ratip, gençlerimiz içinde en olgunlardan biridir...Ratibin yaptığı üzere, Menemen'deki Kubilay abidesi gibi bir eseri başarmak lâzımdır. Basitliğine, bir tek figür taşımasına rağmen bu âbide, memlekette dikilen diğer bütün âbidelere kıyasla büyük bir şekil hususiyeti taşımaktadır.

Umumiyet itibariyle âbidelerin en aksak kısmı olan heykel ile mimarî kısmının ahengi, Menemen âbidesinde, tamamiyle tatmin edici bir şekilde birbiri ile barışmış bulunmaktadır.

Menemen âbidesindeki temsili figür ise, güzel modle edilmiş, olgun, her cihetçe muvaffak bir heykel parçasıdır. Dört beş misli cesametinde bir çıplak vücut yapmanın ne kadar müşkül, ne derece teknik bilgiye muhtaç olduğunu meslek içinde yoğrulmuş olanlar pekâlâ bilirler."¹⁷

Anıtın Özellikleri

Kubilay Anıtı, taş kısmı üst üste iki kaideden ve onların üstüne birbirine yaslanmış birbirini tutan üç, dört köşeli dikilitaş biçiminde direktan yapılmıştır. 15,66 metre yüksekliğindedir. Üç direk Menemen Olayı sırasında ölen üç kahraman olan Astağmen Kubilay ile bekçiler Hasan ve Şevki'yi simgelemektedir.

Tunç kısmında ise üç masif direğin önüne düşen özekte sağ elinde kargı tutmuş çıplak bir Türk gencinin heykeli vardır. 3,98 metre uzunluğunda olan bu heykelin bir yüzünde "inandılar, dövüştüler, öldüler bıraktıkları emanetin bekçileriniyiz" yazmaktadır.¹⁸

Anıtın ön yüzünde Atatürk'ün gençliğe seslenişi ile Kubilay'ın ismi, iki yanında ise Bekçi Hasan ve Şevki'nin ismi yazılıdır.¹⁹

22,068 Liraya malolan²⁰ anıtın kaidesi mermer, heykeli bronzdur.²¹ Basamaklı bir platforma oturan altıgen kaide üzerinde konik yükselen sütunumsu kuruluşun önünde, dörtgen

¹⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya No:490.01, Yer No:1201.212.1

¹⁵ Hüseyin Gezer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara, 1984, s.96.

¹⁶ Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, Ağustos 1996, s.210.

¹⁷ Nurullah Berk, *Türk Heykeltıraşları*, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından, İstanbul, 1937, s.31.

¹⁸ BCA, Dosya No:490.01, Yer No:1201.212.1

¹⁹ Turan, a.g.e., s.314.

²⁰ BCA, Dosya No:490.01, Yer No:1201.213.1

²¹ Osm, a.g.e., s.83.

bir kaide üzerinde elinde mızrak tutan çıplak bir erkek figürü yer almaktadır. Bu figür, Kubilay'ın şahsında, Cumhuriyetin bekçisi olan Türk gençliğini simgelemektedir.²²

Anıtın Temelinin Atılması

Kubilay Anıtının temeli, Cumhuriyetin Onuncu yılı kutlamaları çerçevesinde 29 Ekim tarihinde atılmıştır. Saat 15.00'da Menemenliler büyük meydanlarda toplanmışlar, marşlarla bu büyük günü kutlamaya başlamışlardır. Saat 15.15'te Kubilay abidesinin temel atma merasimini yapacak olan Fırka İdare heyeti Reisi Hacim Muhittin Bey, Milli Eğitim Müdürü Naili Bey ve Belediye Başkanı Behçet Salih Bey yanlarında birçok öğretmen, gazeteci vb. heyetle gelmişlerdir. Evvelâ fırka toplantı yerinde birkaç dakika istirahattan sonra hep bir arada halkın iştirakiyle Menemen tepeleri üzerine işlenen büyük ay yıldızın bulunduğu tepeye çıkılmıştır.

Yapılacak olan âbidenin zemini üzerinde önce Menemen gençlerinden Sabık Fırka Reisi Kenan Bey gayet veciz ve canlı bir konuşma yapmıştır. Kenan Bey konuşmasında şunları söylemiştir:

“Muhterem Efendiler!

Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünü, içten gelen saygı ve sevinçle kutlularken, inkılâp için kendisini veren Kubilayı, Hasanı hatırlamak bir inkılâp borcu bir insanlık borcudur. İnkılâp için başını veren Kubilayı, vücudunu siper eden Hasanı şuracıkta hatırlamak çok içten gelen bir vazifedir. Kânunun yirmi üçünde irticaın kahpece baskıya uğrıyan Menemenliler, onu boğmak için Kubilayı, Hasanı, Şevkiyi kurban verdiler. Ondan aldıkları elemle, Cumhuriyete, inkılâba haber verirken kalplerinde daima kanayan bir yara gözlerinde büyüklerine karşı eğilen bir bakış kalmıştır, Onlar istediler ki irticaı boğarken kanı aksın fakat bugün aramızda şanlı ve canlı bir abidei inkılâp gibi dolaşsınlar bize boğulan irticaın, kara kuşun aciz ve meskenini anlatsınlar. Fakat öyle olmadı. Öldüler!

Hesapsız ve sonsuz facialarla tarihin kanıksamış kalbi bu kanlı macerayı lâyıkiyle anlatamıyacaktır.

İnkılâp için sönen bu nefesleri, Tanrının öğdüğü kullardan büyük olan bu şahitleri, bütün Türklüğün ruhuna gömülen bu kurbanları tarih hakkıyla nakledemeyecektir. Bunu, bilen ve düşünen Türklüğün ve inkılâbın büyük asarı Cumhuriyet Halk Fırkası, milletle birlikte şuracıkta, rüzgârların yaslandığı bu tepede abidemizi diyor. Bu abide bizim için evlâtlarımız için bir abide olarak kalmıyacak, Bize ölümü öğreten ölmeği sevdiren, bir mihrap, bir minber bir kürsü olacak evlatlarımız için bir inkılâp kâbesi olup kalacaktır.

Abidemize ilk taşı koyan büyük ellere şunu söylemek isterim ki, Menemenin yaralı kalbi üstünde yükselen bu abidenin çamurunu kanımızla sulamayı inkılâp için ölmeyi, yarın için vuruşmayı çok bilir ve hazırlanıyoruz. Biz Cumhuriyet için ölmekten korkmuyoruz. Siz emir vermekten usanmayın. Türk inkılâbı cihanda milliyet kudretinin bir sembolüdür biz ona hız verenleriz.”

Kenan beyin konuşmasından sonra Hacim Muhittin Bey bir konuşma yaparak, bugün cumhuriyetin onuncu yıldönümünü kutlarken geride kalan on yıllık icraatın azameti önünde onu düşünmenin, etraflı bir şekilde kavrayabilmenin imkânsız olduğunu, gençlere düşen büyük vazifeler bulunduğunu, asıl bundan sonra cumhuriyetimizin daha birçok işler başaracağını söyledikten sonra bu memlekette rejime karşı Konya'da, Yozgatta ve nihayet Menemende

²² Osma, a.g.e., s.86.

ayaklanan softaların bu, son hareketleri olmadığını söyleyerek her zaman ve her yerde Türk inkılâpçısının daima uyanık ve irticâın kafasını her dakika ezmeğe hazır bir halde bulunması lüzumundan bahsetmiştir. Hacim Bey konuşmasını şöyle tamamlamıştır:

“Bu saydığım irtica hâdiseleri rejime karşı kurulmuş saltanat, hıyanet, meskenet plânlarıdır, arkadaşlar..”

Burada şu tepede yalnız Kubilâya bir taş değil, gençliğe emanet edilen cumhuriyetin ve inkılâbın bir yemin temelini kuruyoruz...”

Bu esnada “Yaşasın Cumhuriyet”, “Yaşasın Gazi” sesleri her tarafı inletmiştir. Hacim beyin sözleri şiddetle alkışlandıktan sonra Hacim Bey, eline malayı alarak bir miktar çamuru abidenin temelini koymuş ve bu suretle temel atma töreni tamamlanmıştır.²³

Anıtın Açılışı

Yapımı bir yıldan fazla süren Kubilay anıtı 26 Aralık 1934 tarihinde CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından açılmıştır.²⁴

Recep Peker törende yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

“Öz arkadaşlarım:

Bizim yaşayışımız için dünyalar, değer kıymeti olan ve başkalarının gözüyle de üstten değerler ifade eden Türk inkılâbının korunması yolunda baş vermiş olan koca yiğit Kubilay'ın ve onun iki yüce arkadaşı bekçi Hasan ve Şevki'nin adlarını saygılarla anmak için burada toplanmış bulunuyoruz.

İrtica, kör taassup Türk inkılâbını yok etmek için ta baştan beri bütün vasıtalarını kullandı ve her çarpışta inkılâbın yakıcı ve yaşatıcı güneşi altında eridi ve geriledi, onların son döküntüleri ve artıkları sayabileceğimiz afyonla, esrarla sarhoş edilmiş birkaç serseri yurdun Akdeniz'e açılan Ege parçasında, bu topraklar üzerinde Kubilay'ı boğazlamak cinayetini işlediler.

Kubilay'a kastetmek, onun batın(iç, gizli, görünmeyen)²⁵ şahsında bütün ulu varlığımıza kıymak demektir. Hâlâ şurada burada inkılâp ilerlemelerini hoş görmemekte zarar tasavvur etmeyen ve yeni Türkiye'nin inkılâpsız yaşayabileceğini sanan beyinsizlere rast geliriz. Onlar kısa akıllarınca ulusumuzun eski, düşkün iç hayatı sürerek yaşayabileceğine inanırlar ve bunu söylerler.

Bu yalan ve yanlış düşünce yalnız kendilerine kalsa zararı belki az olur. Fakat buna başkalarını inandırmak vaziyetine geçince, bu fena fikirler söz haline gelince teşebbüs bir cinayet olur.

Bunun bin bir belgesi vardır. Yeni Türkiye geçirdiğimiz kurtuluş savaşının zaferile istiklâlin bütün şartlarını temin etmiş olarak dahi iç inkılâbın biri ötekine bağlı kurtarıcı zincirlemesi hayatımızda yer almadıkça, Türkiye'nin kurtulmuş sayılmasına imkân yoktur.

İç inkılâpları yayıp yerleştirmemiş Türkiye, hangi siyasal vaziyette olursa olsun yeniden düşmeye ve mahvolmaya mahkûmdur.

²³ “Kubilay Abidesi”, *Yeni Asır*, 30 Teşrinievvel 1933.

²⁴ Osma, *a.g.e.*, s.83.

²⁵ *Türkçe Sözlük*, AKDHYK Türk Dil Kurumu Yayınları, 4.Akşam Sanat Okulu Matbaası, Ankara 2005, s.1326.

Arkadaşlarım, önünde ayakta durduğumuz inkılâp kurbanı yalnız Kubilay olarak Türk halk çocuklarından biri idi. Fakat o, aynı zamanda omuzlarında cumhuriyet ordusu üniforması, kafasında inkılâp ışığı ile bir zabıt ve bir muallimdi. Onun bu iki varlığı üzerinde de ayrıca durmak gerekir. Türk cumhuriyet ordusu yeryüzünün bütün orduları içinde savaş değeri bakımından üstün bir varlıktır. Fakat o Türk topraklarını kurtarıcı olmak vasfından başka Türk inkılâbının uyanık ve onurlu koruyucusu olmak vasfına da malik bulunuyor.

Yeni hiçbir rejim ve devlet sistemi yapılan inkılâbı kendi resmi ordusuna, milletin özü demek olan orduya emanet edememiştir, edemiyor.

Her yeni rejim bu yükümünü(yükümlülük)²⁶ ordu dışında bir takım milis kuvvetlere veriyor. Biz her bakımdan ulusal varlığın, onur ve hassasiyetin korunmasını yüce Türk ordusuna güvenerek vermişizdir.

Cumhuriyet ordusu, geçirdiğimiz günlerde dış düşmanlara ve içte ayaklanan mürteci asilere karşı benzersiz batırlık(yiğitlik, cesaret, kahramanlık)²⁷ ve şeref imtihanları vermiştir.

Arkadaşlarım, size bu konuşmadan faydalanıp söylemek istediğim bir başka ve ince hakikat vardır. Her sosyal bünye, fizyolojik bünye gibidir. En yüksek sağlık halindeki vücutlarda bile bazı zararlı mikroplar yaşar. Fakat bünye toptan sıhhatli olunca sağlığı koruyan müspet mücadele unsurları bu mikropların zararlarını örtmesine meydan vermez. Bir sosyal bünye içinde yanlış düşünüşlü, kara görüşlü bir avuç insan büyük varlığın temiz ve ileri yaşayışındaki kuvveti bozamaz. Biz sosyal varlığımıza bu genel görüşle bakarız ve bu bakış bize varlığımızın sağ, esen ve içinde her fenalığı yok edecek kadar kuvvetli olduğunu gösterir.

Arkadaşlarım, yakın bir geçmişte bu topraklarda yıldırımlar çaktı, gökler yıkıldı, yerlerin sarsıntısı içinde istilâ yangınının ateşleri bu ufukları bürüdü. Dört yıl önce yine bu topraklarda Kubilay'ı öldürenler o vakit susuyorlardı, susmakla da kalmıyorlardı, bu geri zihniyet kurtuluş için ayaklanan yurttaşları susmaya teşvik ediyor ve düşmana teslim olmaları için fetva çıkarıyorlardı.

Arkadaşlar, bu kuvvetli yağmur altında Kubilay'ın manevi varlığı önünde gösterdiğimiz bu toplu ve taşkın manzara, kara günlerin bir daha geri dönmeyeceğinin en kuvvetli teminatıdır. Yurdun her köşesinde fişkıran yeni ileri hayat aynı teminatın tamamlayıcı birer parçasıdır.

Değerli arkadaşlarım, biz bugün bir mezarbaşında yas içinde, tasa ile diz çöküp ağlayanlar gibi küskün, betbin değil, biz Ege göklerine yükselen bu yüce kaya ve tunç sütununun etekleri dibinde büyük varlık için revan olan kanın inkılâp düşmanlarına karşı kinimizi ve ihtirasımızı besleyen kokusuyla mest olarak başımız dik, gözlerimiz önde ve ileride, ayakta duruyoruz.

Son söz olarak Kubilay'ın başı Menemen topraklarına düştüğü zamanlar bu eseri yapmak için Özalp'in başkanlığı altında kurulup çalışanlara, yardım teşvikleri yapan Cumhuriyet gazetesine, bu yolda övülecek teşebbüs alan Nadir Nadi'ye, eseri yapan Türk sanatkâri Ratip Aşir'e ve işin başarılması için kafaları kolları ve paraları ile bütün emek verenlere ayrı ayrı teşekkürlerimizi sunarım.

...O'nun adını ve batırlığını(cesaretini, yiğitliğini, kahramanlığını)²⁸ uzun yüzyıllar yaşatacak olan eseri...açıyorum."

²⁶ Ali Püsküllüoğlu, *Öztürkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1994, s.498.

²⁷ Batır: Yiğit, cesur, kahraman. *Yeni Tarama Sözlüğü*, Düzenleyen:Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1983, s.28.

Recep Peker'den sonra Teğmen Ahmet Bey bir konuşma yapmış ve konuşmasında şunları söylemiştir:

“Bayanlar, Baylar,

Büyük savaştan evvelki ulus ve yurdun halinden ve İstiklâl Savaşı'ndaki Atatürk'ün başardığı ve başarmakta olduğu yüce ve yüksek işlerden söyleyecek değilim.

Bugün bizlere yok gibi görünen...Kubilay bütün Türk ulusunun...yüreğinde dünya durdukça yaşıyor ve yaşayacaktır.

Bütün yurttaşlar bu duygu ve varlığın yüreklerinde yaşadığına bütün imkanlarıyla kanıksadıklarını her an ve zaman için, yurt ve ulusa en ufak bir zehirli parmağın uzatıldığına dayanmayacak kadar güçlü olduğuna bütün acun şahit olabilir ve olmuştur.

Büyüklerim, arkadaşlarım, kardeşlerim: Bütün acun ve biz bilmeliyiz ve inan göstermeliyiz ki ulusumuza ve yurdumuza dıştan gelecek salgın ve içten kıpırdamak isteyen kötü düşünceliler ulus ve onun süleri tarafından göz açtırmadan yok edilecektir.

Yıllarca etrafına saygıçlar saçmış, esenli, varlıklı, sarsılmaz Türk ordusunun göbeğinde alçakça kımıldamak isteyen bu soysuzlar, aynı günde sülerimizin süngüleri altında cezalarını buldular ve her zaman bulacaklardır. Bunlar da az evvel söylediklerime yüksek bir örnektir.

Bize bu varlığı ve daha yüksek varlıkların kökünü benzeri olmayan bir esenlikle kazan ve yapan gençlikten cumhurluğun korunmasını isteyen büyük önderimizin ulu önlerine bir Kubilay örneğiyle çıkıyoruz.

Ulusumuzun ve ordumuzun daha nice binlerce Kubilay'ı bu uğurda can vermeye hazırdır.

Bize bu duyguyu ve bu diriliği veren Atatürkümüze yürekten saygılarımızı sunar...sonsuz saygılarımla eğilirim.”

Daha sonra İstanbul Heyeti adına Bayan İffet Halim Oruzun bir konuşma yapmıştır. Bayan Oruzun alkışlarla kesilen ve dinleyenleri gözyaşlarına boğan konuşmasında şöyle demiştir:

“Ey Ölmeyen Genç,

Dört yıl oldu. Şu çepeçevre topraklar bir gün senin başını bir kara kargı üstüne geçmiş fakat yine havaya başkaldırırken gördü.

Kara eller inancına uzanmış kollar, bağrında vuran yüreği durdurmaya savaşıyordu. Bunlar düşünmediler duran o yürek, milyonla Türk'ün bağrında vuracak senin göklere uzanan başın milyonla Türk'ün gövdesi üstünde yine göklere erişecektir. Sen şöyle bir varlıktın: Dinç bir gökte, eğilmeyen bir baş, kıvrılmayacak olan bir kol!

Bu gücün yüzbinini, beşyüzbinini düşünmeli.

Ey içinde bir akrep taşıyan kara düşünce. Şaşarım sana nasıl uzandın, neye uzandın? Bu dinç güç ki yüce bir inkılâbın koruyucusudur. Biz ki içimizde hepimiz bir Kubilay taşıyoruz. Gençler bu varlığa bürünmüş, analar bu varlığı koynunda yetiştirmektedir.

²⁸ Batır: Yiğit, cesur, kahraman. *Yeni Tarama Sözlüğü*, s.28.

Biz ki Baykallardan, Altaylardan esmişiz, Ege sularında köpürmüş Akdeniz'e kan olarak çağlamışız!.

Ey Türk anası! Çocuğunun bu toprağa göğüs gerdiği, gönül verdiği bu yer senin bağrından bir parçadır bu yer böyle dört yıl önce bağrına yıllarca bastığın, onu büyütme yıllarca emek çektiğin en özlü çocuğunu kopardı aldı! Onu bırak; kendisi için büyüttüğün bu yurttan koy toprak olsun! Yel olsun, güneş olsun. O öylece kendi inancına her düşüncüyü gün gibi yakacak, kendi ülkesine kafa tutmak isteyen her sinsi gölgeyi şimşek gibi kavuracaktır.

Senin bağrın ki şu yalçınlaşmış kaya gibi nelere göğüs gerdi. Kaç Kubilay acısı o bağrın tunçlaşmış tahtasını deldi deşti.

Bütün bunlar seni yıldırmadı. Onun içindir ki işte, çocuğunun başı ucunda genç bütün bir Türk kadınlığının Kubilaylar yetiştirmeye and içtiğini söylemeye geldim.

Ey ölmeyen varlık,

Anan, kardeşin, çocuğun senin ölmez varlığına bürünerek bugün karşındadır. Bütün bir yurt, bütün bir ulus canından kopan yavrusunun ülküsü, isteği uğrunda, o erliği, o varlığı gösterircesine baş kaldırmaktadır.

Bugün sana İstanbul çevresinin de saygı ve duygularını getirdim. Yurdun bu çok acı görmüş bu parçası bil ki senin büyüklüğüne bir kez daha el uzatmak isteyen her kıpırdanışı bir çırpıda boğmak için göğüs germiş bekliyor.

İstanbul kadınlığı, İstanbul gençliği, İstanbul halkı sana saygı sunar, sana saygı sunar...

Ey bağrımızın parçası: ey ülkümüzün can vereni...Senin gibi baş kaldıracak senin gibi can verecek, ancak yolumuzdan bir adım bile dönmeyeceğiz."

İffet Hanım'ın konuşmasından sonra Manisalıları adına Necdet Bey söz almış ve şu konuşmayı yapmıştır:

"Sevgili yurttaşlar:

Bundan üç yıl önce burada kanlı bir savaş olmuştu. Han ve sultan uşakları İnönü'de döktüğümüz kana, Sakarya'da kazandığımız sana saldırdılar. Atatürk'ün bize armağan ettiği Cumhuriyete çullandılar...Üç genç, bin yobazı karşıladı. Sayılarına bakmadan üstlerine atıldılar.

Kenttaşlar:

Yürek silahtan keskindir. Silahı tutan el ise onu işleten yürektir. Öldürmek yok etmek değildir. Ölüm, daha güre fişkırınsın diye bir ülküyü budamaktır.

Kubilay, budanan bir ülkü; biz bu ülkünün fişkırın filizleriyiz. Budağı güçlü olan bir ağacın filizi cılız olur mu?..Hep Kubilay'ı öldüren ülküden güç alıyoruz. Bu ülkü, gövdesi çelik gibi sağlam olan bir ağacın yemişidir. Hep ondan çıkıyoruz. Budak da, dal da, filiz de onun parçasıdır.

Kubilay'ı ölüme karşı yürüten Atatürk'ün yüreğine koyduğu oddur.

Beni bu kadar yiğitçe söyleten Atatürk'ün içime doldurduğu ateştir.

Sizi bu kerte urunçlandıran Atatürk'ün kanınıza döktüğü kordur.

Biz üç ürünlü bir yangınız. Işıtır, ısıtır ve yakarız. Ülkümüzü aydınlatan bu yangının ışığı, yurdumuzu koruyan bu yangının sıcağıdır. Yakma gücümüzü alevleyen Atatürk'ün nefesidir. Bu nefesle yanıp yakacağız. Bizden olmayan, ülkemizi kocunduran her şeyi kül edeceğiz. Bu yurttta, şu Kubilay abidesi gibi, tek bir şey kalacaktır: Cumhuriyet...Başka her şey silinecek yokolacaktır.

Arkadaşlar,

Kubilay, ülkemizin kurbanıdır...Mezarların toprağını iki sebepten ötürü tümsek yaparlar. Birincisi: Göze çarpmaları, altındakilerin yüreklerimizde yer etmeleri içindir.

İkincisi: Birer erek basamağıdır. İsteklerine kavuşmadan ölenler topraklarının çıkıntısını arkadakilere o ereğe basamak olsun diye bırakırlar. Bundan dolayıdır ki...üzzerlerine ölmeyen bir taş diktik. İstedik ki bunları görenler kendilerini ülkü uğrunda düşünmeden ateşe atsınlar, Atatürk'ün dileğini yerine getirsinler.

Kubilay'ın gövdesi yerde ise, angısı(anı)²⁹ yüreğimizdedir. O bize tükenmeyen koçyiğitlik örneğidir. Aradan ne kadar çağ geçerse geçsin onu unutmayacağız.

Beni dinleyenler;

Görüyorsunuz ki hepimizin ortak olan düşmanı birdir. Öyle ise gelin toplanalım. Evren bizi irticaya karşı şaha kalkmış tek bir yığın halinde görsün. Cumhuriyete saldırmak isteyenler bu yığına bakınca anlasınlar ki Türk ulusunun ordusu, Türk ulusunun kendisi Cumhuriyetin önündedir. Önü devrilmeyince arkası yıkılamaz.

Şimdi gelin ülküdaşlar, şu sözleri hep bir ağızdan hep beraber bağıralım.

Atatürk ülkemiz, Kubilay bayrağımızdır. Nerede, ne halde, nasıl olursak olalım onlar için çarpışacağız. Ülkümüz yüreğimizde, bayrağımız elimde can vereceğiz.”

Son olarak İzmir adına öğretmenlerden Vedide Hanım bir konuşma yapmıştır. Konuşmaların tamamlanmasından sonra anıta çelenkler konulmuştur. İlk çelenği partinin İzmir vilayet idare heyeti reisi Avni Doğan'ın koymasından sonra kurumlar, kazalar, köyler adına getirilen beş yüzü aşkın çelenk anıt önüne bırakılmıştır. Tören, bir manga askerin havaya üç el ateş etmeleriyle sona ermiştir.³⁰

Sonuç

Menemen Kubilay Anıtı, Menemen Olayı'nda şehit edilen Kubilay'ı unutmamak ve Türk Milleti'nin milli bilincini uyanık tutmak amacıyla dikilmiştir. Anıt Türk Milleti'nin duygularına tercüman olmuş ve Türk Milleti de kadını, erkeği, yaşlısı, genciyle anıtın yapımına katkıda bulunmuştur. Bu anlamıyla anıt aynı zamanda milli birlik ve beraberliğin bir ürünüdür.

KAYNAKLAR

Arşivler:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Dosya No:490.01, Yer No:1201.212.1

²⁹ Püsküllüoğlu, a.g.e., s.61.

³⁰ Yeni Asır, 27 Kanunuevvel 1934.

BCA, Dosya No:490.01, Yer No:1201.213.1

Gazeteler:

Cumhuriyet, 11 Mart 1931.

Vakit, 16 Haziran 1933.

Yeni Asır, 30 Teşrinievvel 1933.

Yeni Asır, 27 Kanunuevvel 1934.

Kitap ve Dergiler:

ACAR, Bahriye, “İzmir Basınında Menemen Olayı” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 8, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi Basımevi, İzmir 1998.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Yayınan Hazırlayanlar:Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

Türkiye'nin 75 Yılı, Yayına Hazırlayanlar:Mürşit Balabanlılar, Şebnem Kandır, Mine Söğüt, Cengiz Erdinç, Tuğba Balıkçioğlu, Hürğüç Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1998.

BERK, Nurullah, *Türk Heykeltıraşları*, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından, İstanbul, 1937.

GEZER, Hüseyin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara, 1984.

OSMA, Kıvanç, *Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykelleri*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, *Öztürkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1994.

TANSUĞ, Sezer, *Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, Ağustos 1996.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 3.Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995.

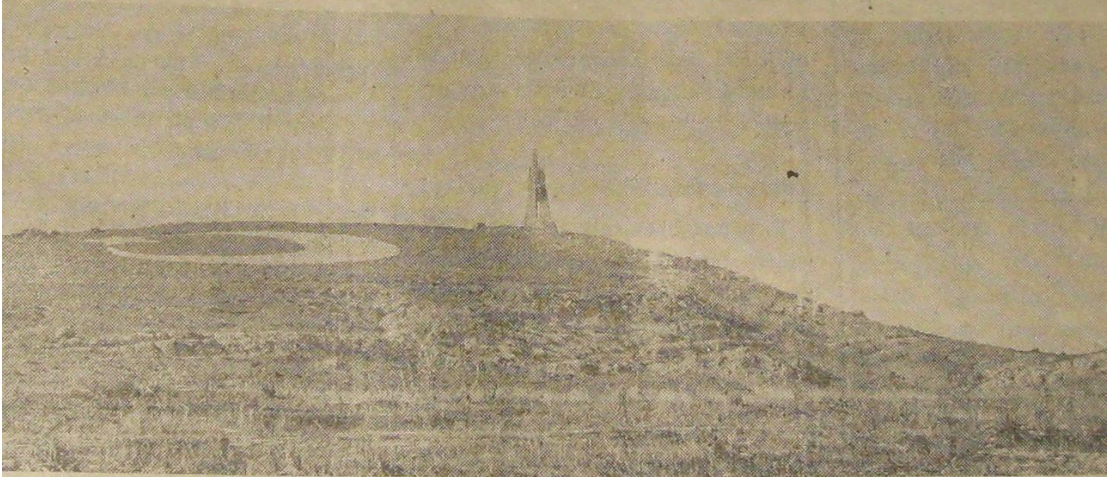
Türkçe Sözlük, AKDITYK Türk Dil Kurumu Yayınları, 4.Akşam Sanat Okulu Matbaası, Ankara 2005

Yeni Tarama Sözlüğü, Düzenleyen:Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1983.

Ek: Kubilay Anıtı'nın Açılış Fotoğrafları

Kubilay Anıtı'nın Açılış Sırasında Çelenk Konulurken

Kubilay Anıtı ve Ayyıldız Tepe

Recep Peker Konuşma Yaparken

Bayan İffet Halim Oruzun Konuşmasını Yaparken

Teğmen Ahmet Bey Konuşmasını Yaparken